

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ TÜRKİYE’SİNDE MİMARLIĞIN GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: “YAPI DERGİSİ” (1941–1943) ANALİZİ

Mehmet Şener*

Giriş

Cumhuriyet’in ilk yıllarında devlet, sistemli bir şekilde ulus-devlet ideolojisini toplumsal yapıda yerleşik hale getirmeye çalıştı. Batılı ve modern yaşam normlarıyla, idealize edilmiş milli ve kültürel bir bilincin birlikteliği, devletin üstten-alta organizasyonu ile gerçekleştirilmeye çalışıldı. Netice itibarıyla, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin amacı, milli ve modern bir kültürel kimlik oluşturulması doğrultusunda milliyetçi bir mesaj üreterek, ulus için yeni bir dünya yaratmaktır.¹ Öte yandan, dönemin mimarlık ortamı da disiplinin teorik ve pratik boyutları hususunda benzer tartışmalara tanıklık ediyordu. Mimarlar arasındaki yaygın yaklaşım ise, ulus-devletin ideoloji ve kimliğinin de özgün bir temsili olabilecek, modern ve uluslar arası özellikler taşıyan milli bir mimariyi formüle etmektir.² Zaten Erken Cumhuriyet Dönemi Mimari’sinin en güçlü belirleyicisi olan Cumhuriyet hükümeti de, -mimarlık ürünlerinin kendi ideolojisinin aktarılmasında etkin bir araç olduğuna inanmasından dolayı,- bu tarz bir yaklaşım talep ediyordu. Bu bağlamlar paralelinde de, 20. yüzyılın ilk yarısı mimaride modern ve milli arayışlarının yan yana olduğu bir dönem özelliği gösterdi.

* Mehmet Şener: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı’nda Doktora Öğrencisi.

¹ Tomris Elvan Ergut, *Making a National Architecture: Architecture and the Nation-State in Early Republican Turkey*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Binghamton University, State University of New York 1999, s. 227.

² Nalbantoğlu dönemin mimarlarının yaklaşımlarını şu şekilde ifade eder: “.. Öte yandan, 19. yy’dan sonra mimarlığın estetik dili, batıcı ve milliyetçi ideolojiler arasında açmazlar yaşamıştır. Türk mimarları çağdaş batılı form ve estetik prensiplerine dayalı milliyetçi bir dil kurmak bitmek bilmeyen araştırmaların yapmışlardır.” Bkz. Gülsüm Baydar Nalbantoğlu, *The Professionalization of the Ottoman Turkish Architect*, Doktora Tezi, University of California, Berkeley 1989, s. 8.

Cumhuriyet'in ilanından sonra, gelişmesi için atılan olumlu adımlara rağmen, mimarlığın örgütlenme, profesyonelleşme ve görevlendirme konularında çok ciddi sorunları vardı. Mimarların varolan örgütünün ise kendi özerk alanında bile yeterli otoritesi yoktu. Mimarlıkla ilgili mesleki ve kanuni düzenlemeler, bu olumsuz koşullar karşısında mimarların haklarını gözetme hususunda yetersizdi. Bu sorunlar karşısında mimarlar, seslerini topluma ve ilgili otoritelere duyurabilecekleri ve haklarını savunabilecekleri ortak bir medya arayışı içerisine girdiler. İşte bu gerekli dayanışma ve işbirliği ortamını yaratmak için mimarlar, mimarlık dergilerini yayınlamaya başladılar. Bu çalışmada, 2. Dünya Savaşı döneminde basılmış ve ülkedeki mimarlık konularına eleştirel bir bakışı olan *Yapı* Dergisi ele alınarak, o dönemin mimarlık pratiği ve ideolojisinin sosyo-politik bağlamlar çerçevesinde analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

Yapı Dergisi: Analiz

Mimarlık üzerine, Türkiye'de *Arkitekt*'ten sonra yayınlanmaya başlayan ikinci dergi olan *Yapı*; 2. Dünya Savaşı koşullarında, bir grup mimar tarafından çıkarılmaya başlanan bir mimarlık dergisidir. Derginin kurucuları Behçet Ünsal, Necmi Ateş, İsmet Barutçu, Tahir Tuğ, Sedat Çetintaş ve Fazıl Aysu'dur. 15.11.1941 tarihli ilk sayısında "İyiye, Doğruya, Güzele" parolası ve "On Beş Günlük Mimari, Güzel Sanatlar, Fikir ve Kültür Dergisi" lejantıyla tanıtılan dergi, 15. İkinci teşrin (Kasım) 1943 tarihli son sayısı ile yayım hayatını bitirmiştir.³ 15 günde bir yayınlanan derginin sorumlu yayım müdürleri 1941 yılında Tahir Tuğ, 1942-1943 yılları arasında da Necmi Ateş'tir.

Yapı'nın İlk Sayısı-Kapak Sayfası (Kaynak: *Yapı*, No: 1, İstanbul 1941, s. 1)

³ İlker Özdel, *Architectural Periodicals as a Reflective Medium of the Agenda: A Study on Turkish Architectural Media During the Republican Period*, Yayınlanmamış Master Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 1999, s. 45.

Yapı'nın Beşinci Sayısı-Kapak Sayfası (Kaynak: *Yapı*, No: 5, İstanbul 1942)

Derginin Kurucularının fotoğrafı (Soldan Sağa): Turgut Tokad, Necmi Ateş, Behçet Ünsal, İsmet Barutçu. (Kaynak: *Yapı*, no: 25, İstanbul 1942, s. 5)

Kuruluş ve İçeriği

Derginin ilk sorumlu yayın müdürü olan Tahir Tuğ, bir söyleşide *Yapı* dergisiyle ilgili şunları dile getirmektedir:

1941 senesinin sonlarında Mimarlar Birliği ve Güzel Sanatlar Birliği Mimari Şubesi idari heyetine seçilen arkadaşlar ile beraber hem meslektaşların, hem de halkın okuyabileceği mimari bilgileri, aktüel yazıları içeren ve meslekte tekelleşmeyi önlemek için mücadele verebilecek bir dergi çıkarmaya karar verdik. Gerekli maddi imkânları aramızda temin ederek

YAPI Dergisi'nin yayınına başladık. O zaman çıkmakta olan ARKİTEKT Dergisi çok ılımlı olduğu için mücadeleci yazıları kabul etmiyordu. Bunun üzerine yukarıda belirttiğim arkadaşlarla bu mücadeleye YAPI dergisinde başladık. Tirajı 2 bin adetti.⁴

Yapı Dergisi'nin yayın hayatını sürdürdüğü yıllar ile dergi editörlerinin Türk Yüksek Mimarlar Birliği İstanbul Şubesi'nin yönetim kurulunda görev yaptığı yıllar eş zamanlıydı. Dolayısıyla, basıldığı süre içerisinde, dergi birliğin yayın organı olma işlevini de bir ölçüde yürüttü. Öte yandan yayın komitesi, birlik ve dergideki görevleri yanında, yapı sektöründe de aktif olarak yer alan uygulamacı mimarlardan oluşmaktaydı. Derginin bütün sayıları incelendiğinde mimarlık, yapı ve şehircilik gibi, genelde ana makalelerde işlenen konuların yanında, resim, fotoğraf, şiir ve tiyatro gibi diğer sanat ve kültür kollarının da sayfalarda yer aldığı görülür. Burada önemli bir husus da, temel bir yayın politikası doğrultusunda, sanat ve kültürle ilgili konuların mimarlığın sorun ve konularıyla paralel ve bir bütün olarak ele alınması ve ortak çözüm önerilerinin sunulmasıdır.⁵

“İçindekiler Sayfası”
(Kaynak: *Yapı*, no: 5,
tanbul 1942, s. 2)

is-

⁴ "Söyleşi: Türkiye'de Mimari Yayıncılık", *Mimarlık*, No: 2, 1984, s. 37.

⁵ Yayı Dergi'sinin diğer sanat ve kültür konularına yer vermesi ve yayın süresi ile ilgili Alsaç şunları söylemektedir: “..Derginin yayın süresinin kısalığı İkinci Dünya Savaşı yıllarının zor koşulları ile açıklanabilir. Nitekim arka kapağında bayilere duyurular yayınlanmış, geri gönderilen dergilerin çok hurpalandığı ve geç gelmekte olduğu, ödemelerin geciktirilmemesi gerektiği, bayilerin hesaplarını göndermekte acele etmeleri duyurulmuştur. YAPI'nın 15 gün gibi mimarlık konuları açısından zor bir çıkma süresi seçmiş olduğu gözlemlenmektedir. Genellikle mimarlık dergileri ayda birlik bir çıkma süresi seçerler. Daha önce sözünü ettiğimiz ARKİTEKT önceleri aylık olarak çıkmış, daha sonra iki aylık, en son olarak da üç aylık olmuştur. YAPI biraz da bu nedenle sayfalarında öteki sanatlara geniş yer ayırmaktadır... Dergi resim, yontu, fotoğraf gibi güzel sanat dallarına olduğu kadar şiir, tiyatro gibi yazın sanatlarına da açıktır. Bunun bir başka nedenini zamanın, mimarlığı bütün sanatların ana kucağı olarak gören düşüncesinde bulmak olasıdır. Nitekim dergiyi çıkaranların Bauhaus ilkeleri etkisi altında da kalınarak oluşturulduğu anlaşılan ‘uşcu-işlevci’ mimarlık düşüncesinin savunucuları arasında oldukları görülür. Bauhaus ise, bildiği gibi, tüm sanatçıları mimarlık olgusunun kucağında birleşmeye çağırır.” Üstün Alsaç, “Cumhuriyet Dönemi’nde Yayımlanan Mimarlık Dergileri”, Çevre, Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi, İstanbul 1979, s. 87.

Karakteristik ve Amaçları

İlk sayıda yer alan “Yapı Niçin Çıkıyor? (Program)” adlı başyazıda derginin çıkış amaçları açık bir şekilde ifade edilmektedir.⁶ Öncelikle, dergi kendisini “Bütün Güzel Sanatların Mecmuası” olarak tanımlar. Derginin adı olan *Yapı*, sadece mimarlık ve bina ile ilgili olan anlamıyla ele alınmamış, diğer bütün güzel sanatların da yapısı olarak görülmüştür. Kurucular *Yapı* kelimesini bir düşüncenin sembolü olarak öngörmüş ve açıklama getirirken de “Güzel Sanatların kurulmuş, başlanılmış, fakat belki de muhtelif sebeplerle ilerleyemeden kalmış yapısını yürüteceğiz, tamamlayacağız” diyerek sanat ve mimarlığın sorunlarının çözülüp toplumda gelişmesi yolunda kendilerine atfettikleri görevi ortaya koymuşlardır.⁷ Kendilerini bu konularda yetkililere, meslektaşlara ve topluma çözüm ve öneriler sunan danışmanlar olarak gören dergi editörleri, Türk mimar ve sanatçılarının haklarını korumaları, yapılaşma sürecinin bir parçası olabilmele-ri ve ülke sanat ve mimarisini daha ileri noktalara taşımaları için yol göstermeyi vaat etmişlerdir. Ayrıca, “*Yapı* halkı sanatkâra, sanatkârı halka yaklaştıracaktır.” sloganıyla da ifade edildiği üzere dergi yazarları, sanat, kültür ve mimarlıkla ilgili yazılarında, herkes tarafından anlaşılabilir bir dil kullanarak, ilgili disiplinlerde uzman kişilerden oluşan bir okuyucu kitlesine ulaşmanın yanında, toplumun bütün kesimlerinin okuyabileceği bir dergi ütopyasını hedeflemişlerdir. Editörler tarafından kaleme alınan başyazılarda gözlemlenebilen oldukça muhalif bir üslup ve anlayış, derginin bütününe de benzer bir şekilde hâkimdi. Derginin çıkma amaçlarının ele alındığı yazı ve diğer bazı yazılarda “mücadele” kavramı ile nitelendirilen bu politik ve mesleki duruş, oldukça sert ve didaktik bir terminolojiyle okuyucuya aktarılmıştır.⁸ Farklı mecmualarda, farklı disiplinlerden gelen

⁶ “Yapı Niçin Çıkıyor?-Program”, *Yapı*, no: 1, İstanbul 1941, s. 1.

⁷ “Yapı Niçin Çıkıyor?-Program”, *Yapı*, no: 1, İstanbul 1941, s. 1.

⁸ Derginin ilk sayısının program bölümünde de sık sık geçen “Mücadele” kavramı, zaman zaman farklı kelimelerle de benzer anlamı verecek bir şekilde kullanılan ve derginin yazılarında aldığı pozisyonu ortaya koyan sembolik bir ifadedir. Derginin genel bakış açısının bir dışavurumu olarak görülebilecek bu kavram, varolan mimarlık sorunları, mesleğin toplumdaki yeri, örgütlenme, mimarlık eğitimindeki yanlışlıklar, vs.. gibi konularda gençleri, toplumu ve sorumluları bilgilili ve duyarlı kılmayı amaçlayan ve o dönemin en önemli yönlendirici gücü ve mimarlık işvereni olan devleti vazifeye çağırarak bir bilinç yapısının dergide ifadesini bulduğu başlıklardan biridir. Dergideki bir başyazıdan durumu anlamaya çalışalım: “..Dersine bakmayan, bardan çıkmayan, sinema sanatlarına benzemeye yeltenen, kahve köşelerinde vakit öldüren bu gençleri kitaba, yazıya, güzel sanatlara ve fikir hayatına çevirmek lazımdır. İnzibati ve cezai hükümlere dayanarak değil, o havayı ve hayatı yarataraktan.. Bu dava halledilmelidir. YAPI bu davada çalışacaklarla yan yana gönüllü bir MÜCADELECİDİR.” “...Dergimizin yazılarını ve hikâyelerini okuyunuz; bunlar cemiyet davalarının, ahlak prensiplerinin, hayat parçalarının, mücadele mefhumunun birer aynasıdır. Bu yol, neşir hayatında başlı başına bir MÜCADELE yoludur.” “..Bizde bugün sanat yapmaktan ziyade sanat dilinin kurulması; ve hakiki sanatı; onu sezmış, onu yapmış olanların konuşması ve gayriler

insanların, sanat, kültür ve mimarlık alanlarındaki yazılarının ve *Yapı*'nın bunlar hakkında yorum ve eleştirilerinin yer aldığı "Polemik-Kronik" adlı bölüm, bahsedilen sert ve duygusal üslubun dergideki en açık örneklerini içermekle beraber, yazılan yorum ve düşüncelere yayın kurulu tarafından verilen cevaplar ve ortaya konulan fikirlerle de, mimarlık yayıncılığı ve pratiği ortamında ilk defa karşılıklı görüşlere yer verilen bir tartışma ortamı yaratılmıştır.

"Yapı Nîçin Çıkıyor?-Program:"
(Kaynak: *Yapı*, no: 1, İstanbul 1941, s. 1)

'Polemik-Kronik' Bölümü
(Kaynak: *Yapı*, no: 1, İstanbul 1941, s. 15).

dilinde dedikodu olmaktan kurtarması lazımdır. İşte bir MÜCADELE daha. Biz bütün sanatkârların, hele yüksek mimar arkadaşların bütüldükleri köşelerinden doğrulup böyle bir mücadeleye giriserek hayatîyet göstermelerini istiyoruz." "Mücadele", *Yapı*, no: 6, İstanbul 1942, s. 3.

Yapı'nın kuruluş ve yayın hayatı sürecindeki temel politikalarının belirlenmesinde, farklı düzeyde milliyetçi ideolojilerce belirlenen sosyo-politik atmosferin etkileri göz ardı edilemez. Dergide bu bağlam paralelinde biçimlenen ideolojik alt yapı, savaş koşulları nedeniyle toplumda oluşan ortalama düzeyde bir milliyetçi dayanışma refleksinin ürünüydü. Yani dergi, fikirleriyle, güçlü iç ve dış dinamikler ile şekillenen bir sosyal ve toplumsal yapının baskın ideolojik uzantılarını temsil etmekteydi. Dolayısıyla *Yapı* örneğinde gördüğümüz şey de, Cumhuriyet'in modernleşme projesiyle savaş döneminin milliyetçilik paradigmasının teorik olarak örtüştürülmesi çabası ve bunun dergideki yazılara, mimarlık alanında modern ve milli unsurların rasyonel bir bileşkesini yaratma arayışı şeklinde yansımasydı.

Mimarlık Pratiği ve İdeolojisi Üzerine Ana Fikirler

Bu bölüm, *Yapı*'da mimarlığın mesleki ve teorik yönleriyle ilgili ele alınmış olan belli konu başlıklarının incelenmesini içermektedir. Bunların büyük bir kısmı editörler tarafından kaleme alınan başyazıların ana konularını teşkil etmekte ve derginin mücadele alanlarını ortaya koymaktadır.

Mimarlık Eğitimi: Sedat Hakkı Eldem ve Güzel Sanatlar Akademisi

Profesyonelleşme ve mimarlık pratiği ile ilgili tartışmaların yoğun olarak yaşandığı bir dönemde, mimarların eğitimiyle ilgili konulara *Yapı*'nın sayfalarında geniş yer ayrılmaktaydı. Mimarlık eğitiminin ülkedeki durumunun daha iyi hale getirilmesi, disiplinin ortak kabul gören ve tartışılan sorunlarının çözümü için gerekli görülüyordu. O dönemde Güzel Sanatlar Akademisi, mimar diploması veren tek okuldu ve Sedat Hakkı Eldem de Akademi mimarlık şubesinin başındaydı. Dolayısıyla ülkenin mimarlık üretiminde önemli ölçüde belirleyici rolleri vardı ve mimarlıkla ilgili gerekli olan reformun yapılmasında derginin en aktif mücadele alanını oluşturuyorlardı.⁹ Derginin Sedat Hakkı Eldem'e yönelik tavrı oldukça eleştirel ve hatta yer yer de duygusaldı. Eldem, statüsü nedeniyle kendisine verildiği iddia edilen mimari projeleri üstlenme adına Akademideki eğitimcilik ve yöneticilik görevlerini ihmal etmekle suçlanıyordu. Bu noktada asıl tartışma konusu, akademisyenlerin meslek pratiğinde de çalışan uygulamacı mimarlar olmalarıydı.¹⁰ Kanunlar, akademisyenlerin yapı sektöründe çalışmasına izin veriyordu ve

⁹ Erken Cumhuriyet Dönemi için Güzel Sanatlar Akademisi, sanat ve mimarlık eğitimi veren bir okul olmaktan öte bir anlam ifade ediyordu. Akademi'nin tarihi ve önemi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Akozan, "Cumhuriyetimizin 50 Yılı ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi", İ.D.G.S.A. Başkanı, *Akademi*, 1974, no: 7-8, s. 1-7. ve Mustafa Cezar, "Devlet Güzel Sanatlar Akademisi 1883-1968", *Akademi* 85. Yıl Broşürü, no: 2, 1968, s. 3-16.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Mimarlık ve Mürebbilik", *Yapı*, no: 39, İstanbul 1943, s. 3.

Yapı, devletten eğitim ve uygulama alanlarının kesin olarak birbirinden ayrılmasını öngören düzenlemeler talep ediyordu.

Sedat Hakkı Eldem (Kaynak: Uğur Tanyeli, "Profil:Sedat Hakkı Eldem (1908-1988)", *Arredamento Dekorasyon*, 1990 Eylül, s. 78)

Eldem Akademi'deki eğitimcilik ve başkanlık görevinin yanında, bina, tasarım, teori ve yazılarıyla Erken Cumhuriyet Dönemi milli mimarlık stili tartışma ve uygulamalarında çok önemli bir yer işgal ediyordu. *Yapı* dergisi Eldem'i kendi bireysel stilini ülkenin milli mimari stili olarak sunduğu savıyla eleştiriyordu. Onun mimari araştırmalarının, ülkedeki bütün insanları içine alabilecek milli bir mimariyi yansıtmaktan çok aristokrat ve küçük ölçekli olduğu iddia ediliyordu. Derginin Güzel Sanatlar Akademisi'ne yönelik eleştirisi ise varolan eğitim sisteminin değişmesi gerektiği ve eğitimcilerin yeni bir mimar kuşağı yetiştirecek donanımında olmadıkları yönündeydi. Ayrıca, *Yapı*'ya göre sistem, mimarlık mesleğini yürüten insanların gerekli akademik aşamalardan geçmeden öğretim görevlisi olmalarını sağlıyordu. Yani, akademiye bir öğretim görevlisi olmanın sistematik bir metodu olmadığı, bunun bölüm yönetiminin ellerine bırakıldığı ve bu yüzden de değerli kişilerin bu kuruma yaklaşmadığı ifade ediliyordu.¹¹ Dergi editörleri, Eldem ve Akademi ile ilgili yazıların, Akademi üst yönetimi ve Milli Eğitim Bakanlığı gibi bu konularda müdahale etme otoritesi olan kurumların dikkatini çekmek için yazıldığını açıkça ifade ediyordu.¹²

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Y. Mimar Yetişmesini Tahdit Etmek Doğru mudur?", *Yapı*, no: 22, İstanbul 1942, s. 3.

¹² "Mimarlarımızın Güzel Sanatlar Akademisi'nden Bekledikleri", *Yapı*, no: 29, İstanbul 1943, s. 3.

Mimarlıkta Görevlendirme: Tekelleşme ve Yabancı Mimarlar Sorunu

Yapı editör ve yazarlarının ele aldığı konular, ülkedeki yapı sistemi ve mimarlık pratiği içinde varolan karmaşa ve adaletsizlikler üzerine yoğunlaşmış, bu doğrultuda da, mimarların görevlendirilmesi hususunda belli bir düzen ve kanuni altyapı oluşturulmasının gerekliliğini dile getirmişlerdi. Dergi editörleri, birlikteki yönetici pozisyonlarıyla da bağlantılı olarak, mimarlık üretiminin uygulama ve görevlendirme boyutlarında meydana gelen somut gelişmeler hususunda, devletle ve belediyelerle hem temas, hem de çatışma halinde olan bir mimarlar grubuydu. İlk sorumlu yayın müdürü Tahir Tuğ tarafından derginin kurulmasının en önemli nedeni olarak gösterilen tekelleşme,

*"...yabancı mimarlar ve Türk akademisyenlerin ünvan ve avantajlarını kullanarak bazı büyük projeleri; yarışmaya girmeden, birlikte veya bağımsız olarak özel sözleşmelerle yüklenmeleri idi. Bu ortaklıkların yabancı mimarlar ile yabancı mimarların asistanları veya kendilerine yakın buldukları mimarlar arasında, olası tepkileri önlemek için, paravan olarak yapıldıkları iddia edilmekteydi. Tekelleşme bir anlamda yabancı mimarlar sorununun devamı idi."*¹³

Bu eleştirilerin merkezinde yine Eldem yer almaktaydı. Tekelleşme, Türk mimarların iş bulma ve işsizlik sorununun en önemli nedenlerinden biri olarak algılandı ve çözüm olarak da akademisyenlerin görevlendirilmesinin engellenmesi, yabancı mimarlar yerine Türk mimarların tercih edilmesi ve devlet tarafından organize edilen bir yapı sistemi önerildi.¹⁴

Mimarlıkta Yarışma Sistemi: Metod

Mimarlar ve devlet arasında mesleğin durumu konusunda var olan karmaşayı çözmek, kısmi de olsa mimarların görevlendirilmesine bir düzen ve adalet getirmek, tekelleşmeyi ve mimarlar arasındaki haksız rekabeti azaltmak veya ortadan kaldırmak amacıyla *Yapı*, yarışma sisteminin organize edilmesini önerdi. Bu metod, bir bina için en nitelikli mimarı bulmak ve mimarların görevlendirilmesi olgusunu bir düzene oturtmak için en uygun yol olarak görüldü.¹⁵ Yarışmaların mimarlara ve sanatçılara eşit fırsatlar sunacağına ve ülkedeki yapılaşma sürecine bir düzen getireceğine inandılar ve bu bağlamda her yapı projesinin mimarının seçiminde

¹³ Çetin Ünalın, "Tekelleşmeye Karşı Mücadele", *Cumhuriyet Mimarlığının Kuruluşu ve Kurumlaşması Sürecinde Türk Mimarlar Cemiyeti'nden Mimarlar Derneği 1927'ye*, Mimarlar Derneği 1927, 2002, s. 122.

¹⁴ "Mimarlığımız ve Devlet Himayesi", *Yapı*, no: 20, İstanbul 1942, s. 3.

¹⁵ Türk Yüksek Mimarlar Birliği İstanbul Şubesi'nin başkanıyla yapılan ve dergide yayınlanan bir röportajda, genç Türk mimarının korunması ve aralarından en yetenekli ve başarılı olanın seçilmesi için resmi yapıların inşasında yarışma metodunun kullanılması gerektiği dile getirilmiştir. "Polemik-Kronik: Memleket Mimarlığına Dair Anket", *Yapı*, no: 15, İstanbul 1942, s. 18.

yarışmanın gerekliliğine işaret ettiler. Yarışma en iyi projenin seçilmesini sağlıyor, kazananlar dışındaki mimarları da daha çok çalışmaya ve dolayısıyla işlerinde ilerlemeye sevk ediyordu. Kısacası yarışma metodu, dergi editörlerinin gözünde yasal bir çerçevede ve bir program dâhilinde ülke sanat ve mimarisinin yaratılmasında en iyi yol olarak görülüyordu.

Mimarlık Tarihi: Mimar Sinan

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, yeni kurulmuş ulus-devlet yapısının gereksinimleri doğrultusunda ve milliyetçi bir perspektif çerçevesinde, bürokrat ve aydın kesimde, Türkiye tarihinin yeniden yazılması üzerine bir anlayış şekillendi. Amaç, tarih, kültür ve ilişkili olarak mimarlık gibi unsurları kullanarak çağdaşlaşma süreci ile birlikte yeni bir Türklük hissi ve bilinci yaratmaktı. Bu yeni tarih yazımı, geçmişin sanatsal ve mimari çalışmalarında ifade bulan özgün, tutarlı ve günümüz modern çağ gereksinimlerine de cevap verebilen bir Türk kimliği üzerinden şekillendiriliyordu ve bu noktada yapılması gereken modern ve milli bir mimari ve sanat oluşturmak için bu eserlerden faydalanmaktı.¹⁶ *Yapı* dergisinde sanat ve mimarlık tarihiyle ilgili bu tarz çalışmalara sayfalarda sıkça rastlanmaktaydı. Türk mimarlığının tarih ve evrimini analiz ederek, onun çağdaş mimari ile örtüşebilecek işlevsel ve kavramsal yanlarını bulup çıkarmak ve bunları kullanılabilir hale getirmek dergideki yazarların sıklıkla değindiği bir konuydu. Dergideki yazılar eski sanat ve mimarlık eserlerinin incelenmesinin, onları koruma, sınıflandırma ve belgelemenin gerekliliğinin altını çizdiler.

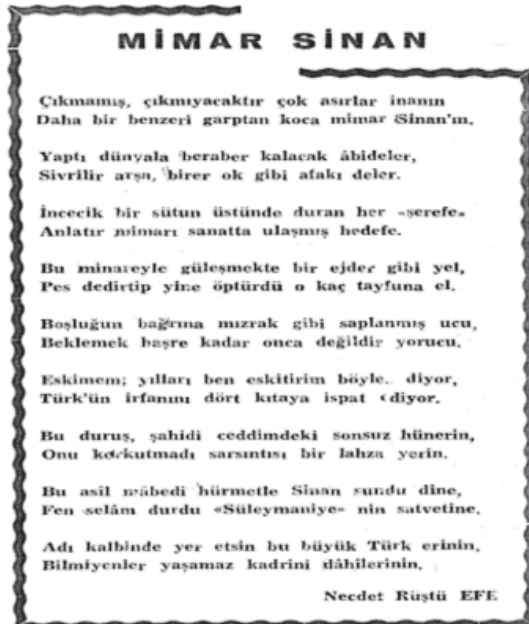
İşte bu noktada Mimar Sinan, dönemin genel atmosferine de paralel olarak, gerek *Yapı*, gerekse diğer yayın ve araştırmalarda ele alınan bu yeni tarih anlayışının ifade bulmasında bir emsal teşkil etmekteydi. Sinan, tarihteki yeri ve çalışmalarıyla Türk tarih ve mimarisinin sembollerinden biri olarak sunuluyor ve modern-milli bir mimarinin oluşturulması için onun bir model olarak alınması gerektiği vurgulanıyordu. O, tarihsel süreç içinde evrilen kendine has bir Türk mimari karakterinin başarılı yüzü olarak ele alınıyor ve başarılı bir mimarlar kuşağı yetiştirme ve modern-milli mimariyi bulma yolunda, hayatı, işleri ve yetiştiriliş şeklinin incelenmesinin zaruri olduğunu düşünüyorlardı.¹⁷

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sibel Bozdoğan, "Nationalizing the Modern: Writing Nationalist History and Culture", *Modernism and Nation Building: Turkish Architectural Culture in the Early Republic*, University of Washington Press Seattle and London, 2001, s. 244-248.

¹⁷ "Mimar Koca Sinan ve Dört Yüz Sene Sonrası", *Yapı*, no: 11, İstanbul 1942, s. 3.

‘Sinan Anıtı’ yarışması birincilik ödülünü alan eser -Heykeltraş: Hüseyin Anka.’
(Kaynak: Hüseyin Anka, “Sinan Anıtı Konkuru Birinci Mükâfatı”, *Yapı*, no: 19, İstanbul 1942, s. 1)

Mimar Sinan için Yazılan Bir Şiir.
(Kaynak: Rüştü Necdet Efe, “Mimar Sinan”, *Yapı*, no: 39, İstanbul 1943, s. 9)

Cumhuriyet Türk Mimarlığı: Modern Bir Milli Mimari Formülü

Mimarlığın mesleki ve teorik bağlamda rayına oturmasıyla ilgili derginin iki önemli duruşu vardı: Bunlardan ilki, mimarlıkla ilgili konularda Cumhuriyet ilke ve devrimlerinin kesin kabul ve uygulanmasıydı. Cumhuriyet ilkeleri, dergi editörleri tarafından üretmek istedikleri mimarlık düşüncesinin temeli olarak görülüyordu. *Yapı*'ya göre bu amaca ulaşılması için yaratılması gereken bir tür 'Cumhuriyet Türk mimarisiydi', ve ancak yeni Cumhuriyet'in ilkelerinin mimarlık alanına birebir uygulanması ile ulaşılabilir bir idealdi.¹⁸ İkinci önemli noktaysa, mimarlığın pratik ve teorik oluşumlarında toplumun tamamını göz önüne alan halkçı ve kolektivist bir yaklaşımdı. Buna göre, mimarlıkta küçük ölçekli düzenlemeler, aristokrat ve elitist yaklaşımlar yerine toplumun bütün sınıf ve bölümlerinin refah ve faydasını gözetten bir mimarlık ve şehir plancılığı uygulamaya geçirilmeliydi.¹⁹ Derginin, mimarlık alanında devlet koruma ve teşkilatlandırması ve Cumhuriyet ilkelerinin bu alana uygulanması hususundaki ısrarının temel nedeni, tüm mimarların tek bir ortak idealle çalışması ile elde edilecek olan devrin stiline oluşturulmasının ancak bu şartlarda sağlanabileceğine inanmasıydı.²⁰

Cumhuriyet'in özgün mimarisini formüle etmeye çalışırken, *Yapı* savaş döneminde toplumun içinde bulunduğu durumun ve buna paralel olarak ülkede ucuz ve fonksiyonel mimari yerleşkelere duyulan acil ihtiyacın da farkındaydı. Dergi editörleri, modernist mimarinin ekonomik ve pratik yönlerinin milli mimarlık karakteriyle bütünleştirilmesiyle bu paradoksun aşılabileceğine inandılar. Bu perspektif doğrultusunda da yaratılmak istenen modern-milli mimari, dergide Cumhuriyet Türk mimarisi kavramıyla özdeş ve eşdeğer olarak tanıtıldı. Modern ve milli bir mimarinin pratik anlamda gerçekleştirilmesi ise, mesleğin temel problemlerinin çözümü ve gerekli ortamın yaratılması sonrası oluşacak işlevsel bir mimarlık sistemi ve çalışma koşullarıyla, bir zaman süreci içerisinde kendiliğinden oluşacak ortak bir stil ve duyuşa endekslenmiştir.

Halk İçin Evler

Derginin mimarlığın teorik yönüyle ilgili düşüncelerinin tek somut yansıması, aynı zamanda derginin yayın hayatı boyunca yer verdiği az sayıda projeyi de içeren 'Halk

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Cumhuriyet Türk Mimarlığının Belirmesi İçin", *Yapı*, no: 19, İstanbul 1942, s. 3 ve "Mimarlığımız ve Devlet Himayesi", *Yapı*, no: 20, İstanbul 1942, s. 3.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Cumhuriyet Türk Mimarlığının Belirmesi İçin", *Yapı*, no: 19, İstanbul 1942, s. 3.

²⁰ Çağın stili ve Cumhuriyet Türk Mimarisi'yle ilgili bir baş yazıda şunlar söylenmektedir: "Devrin stilini, müşterek ve muayyen bir ideale varmış sanatçıların müşterek ve içtimaileşmiş bulunan stili meydana getirir. Cumhuriyet Türk Mimarisi dediğimiz zaman fert stili değil, böyle içtimai bir nizamı, bir stili anlamış oluyoruz. Milli bir mimari ferdin stili değil, devrin stilidir." Bkz. "Mimarlığımızda Türkçülük ve Millicilik", *Yapı*, no: 23, İstanbul 1942, s. 3.

İçin Evler' adlı yazı dizisidir.²¹ Bu yazı dizisinde, modern mimari özellikleri de içeren, yabancı ve Türk mimarlar tarafından tasarlanmış küçük ve ucuz evler, okuyucu hizmeti olarak dergide yer almaktaydı. Türk mimarlar tarafından tasarlanan projeler uygulanmamış, ancak tasarı halinde bulunan projelerdi. Bunlar tek veya iki katlı basit aile evleriydi. Bu projelerin temel amacı halk için ekonomik evler sağlamanın yanı sıra Modern-Türk mimari karakterini yakalamaktı.²² Bu binalardaki mimarlık stili üretme denemesi, geleneksel Türk mimari karakterini modern mimarinin işlevsel ve rasyonel yönleriyle buluşturabilme arayışı olarak ifade edilebilir.²³ Gerçekten de, modern yapı teknikleriyle geleneksel ve yerel malzemelerin kullanımı bütüleştirilmeye çalışılmıştır. Taş, tuğla ve diğer yerli yapı malzemelerinin tercih edilmesi ve saçak, kiremit, kırık çatı kullanısıyla binalar Türk mimarisi karakteristiğini taşıyordu, ancak plan şeması ve yapım teknikleri moderndi.

HALK İÇİN EVLER

Halk İyisi Evler 1

YAFİ Dergisi ötekiler için Eski Adige her yarı ve proje serisi hazırlanmıştır. YAFİ'nin her sayı moda bu seriden yarı ve ev pikniği bulacaktır. Bu sıtarda halk için müzikli olduğu kadar ucu ve köyü ev pikniği verilecek ve bunları bulması büyük bir zevce ve işleri de gösterme uyman ve bir iş için Müd. an güzel ve an ekonomiyi hal suretleri toplama bulmanan temin edilmek ötekiler.

[illegible]

■ Bir küçük ev inter genleştiler, inter yitkileştiler olan büyüme ve genleşme mülakat olmalıdır. Fakat bu, evin mülakat vahdetini bormadan olmalıdır. «Büyüyen Evi» tabirini belki hemen biraz garip götülen manayı içte bulur.

Herkesin baskısında bir (ev sahibi) olmak yazar. Fakat kur'u'n ve yandın peşeye yetecek kadar parayı elde etmek, biriktirmek, toplamak her zaman için mümkün değildir. İşte (bîşü'yyen Ev) sahibi burada iş verar.

Ev) şekli burada ise yarıdır.

Mevcut parasızla mistikahol vucur-
suzun esas katını karabuliyorumuz. Bu
ilk tabakası için her türlü konforla bitir-
te hazzın kışkık bir yuvaya sokması
olmazda yarar. Gelcek senelerde ev-
diriler kumlerini ümit edeceğiz. Bu
tevil yapının da, yapışma imkânı bu-
lunmazsa da yine mükemmel bir çe-
ti altında yapılacaktır.

[illegible]

ÖZ K.V. (İspahan birinci sınıfı)

OZ EV'in planı

ÖZ EV'le mutlu

Derginin ilk sayısında ‘Halk İçin Evler’ bölümü
(Kaynak: “Halk İçin Evler”, *Yapı*, no: 1, İstanbul 1941, s. 8.)

²¹ “Halk İçin Evler” adlı yazı dizisinin yayınlanış sebepleri şu şekilde izah edilmiştir “ *YAPI Dergisi* ‘Halk İçin Ev’ adıyla bir yazı ve proje serisi hazırlamıştır. *YAPI*’nın her sayısında bu seriden yazı ve ev planları bulacaksınız. Bu sütunlarda halk için mümkün olduğu kadar ucuz ve küçük ev planları verilecek ve bunların bilhassa bugünün ihtiyacına ve iktisadi şartlarına uyması ve bir aile için ideal, en güzel ve en ekonomik hal suretlerini toplamış bulunması temin edilmiş olacaktır. Bugünkü hayat şartları: oturtulacak binalarda ikamet tekniği ve sıhhat kaidelerine sıkıca riayet, yeni cemiyet ve estetik kaidelerine tam bir bağlılık ve bu programı en ekonomik ve mantıklı bir şekilde temine çalışmak gibi üç mühim unsur ortaya koymuştur. Kısaca diyebiliriz ki ucuzlatmakla beraber bu işi iyileştirmek de şarttır. Küçük ikametgâhın en iyi bir şekilde halli lazımdır. *YAPI* size bu yolda faydalı olmaya çalışacak ve örnekler verecektir.” “Halk İçin Evler”, *Yapı*, no: 1, İstanbul 1941, s. 8.

²² Behçet Ünsal, projesini anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır. “Bu proje modern-Türk karakterini araştıran bir denemedir. Burada modern olarak neler vardır? Asrın telakki ve yaşama hayatına uygunluk, yeni konfor, yeni teknik ve malzeme, yeni bir ruh, yeni bir şekil... Burada Türk olarak neler var? Ev müstakildir, liiks ve alâyiştten uzaktır... eski mimarlık metrukatımızdan olan şekiller aynen kullanılmamış, fakat mimarlık ananemizin nişaneleri ve hatıraları, bağları vardır.” Bkz. Behçet Ünsal, “Bahçe İçinde Küçük Bir Ev Projesi”, *Yaptı*, no: 6, İstanbul 1942, s. 10.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Behçet Ünsal, "Bahçe İçinde Küçük Bir Ev Projesi", *Yapı*, no: 6, İstanbul 1942, s. 10-11.

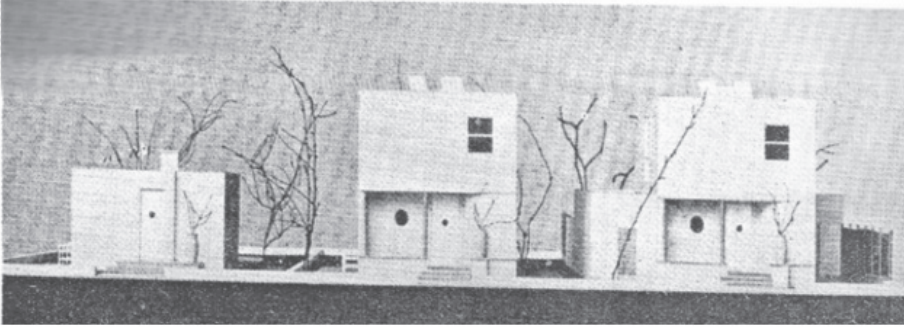
H A L K İ Ç İ N E V L E R

Evin üç muhtelif inşa safhasının bahçeden görünüşü — Maket —

‘Büyüyen Ev’ tasarımının 3 yapım aşamasının modelleri (Mimar: Leopold Ponzen)
(Kaynak: Behçet Ünsal, “Halk İçin Evler: Herkese Işık, Hava: Büyüyen Ev”, *Yapı*,
no: 2, İstanbul 1941, s. 8)

HERKESE EV • IŞIK • HAVA •

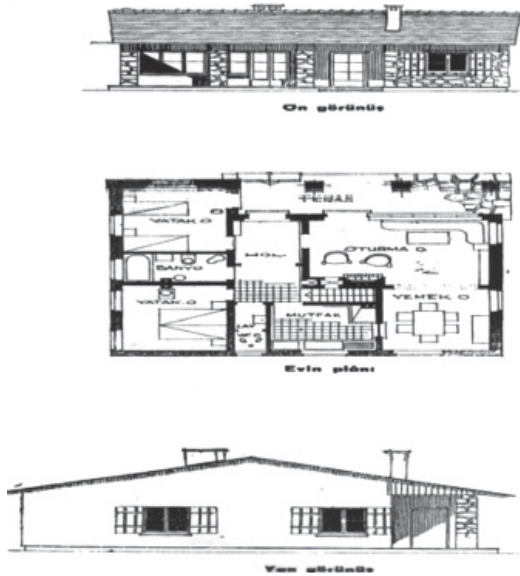

BÜYÜYEN EV

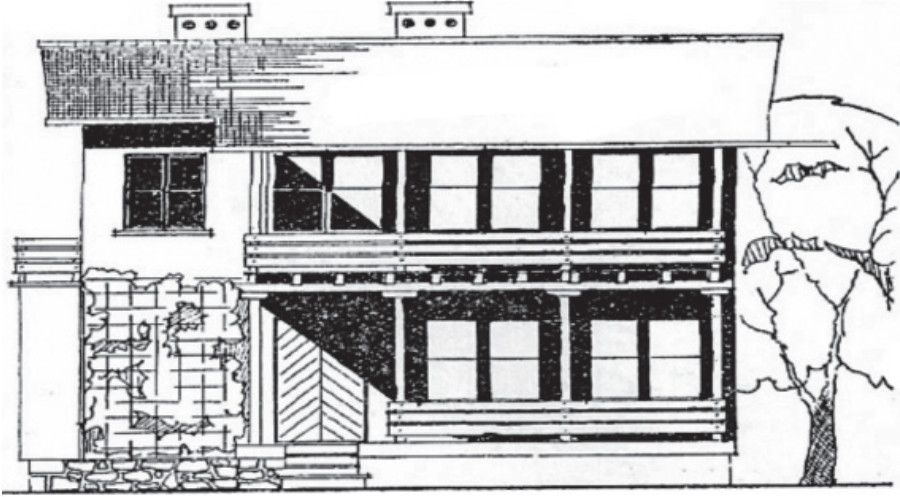
‘Büyüyen Ev’ tasarımının 3 yapım aşamasının modelleri. Mimar: Leopold Ponzen.
(Kaynak: Behçet Ünsal, “Halk İçin Evler: Herkese Işık, Hava: Büyüyen Ev”, *Yapı*,
no: 2, İstanbul 1941, s. 9)

‘Ucuz Sıra Evler’ Projesi. Mimar: Behçet Ünsal. (Kaynak: Behçet Ünsal, “Halk İçin Evler: Ucuz Sıra Evler Krokisi”, *Yapı*, no: 19, İstanbul 1942. s. 7)

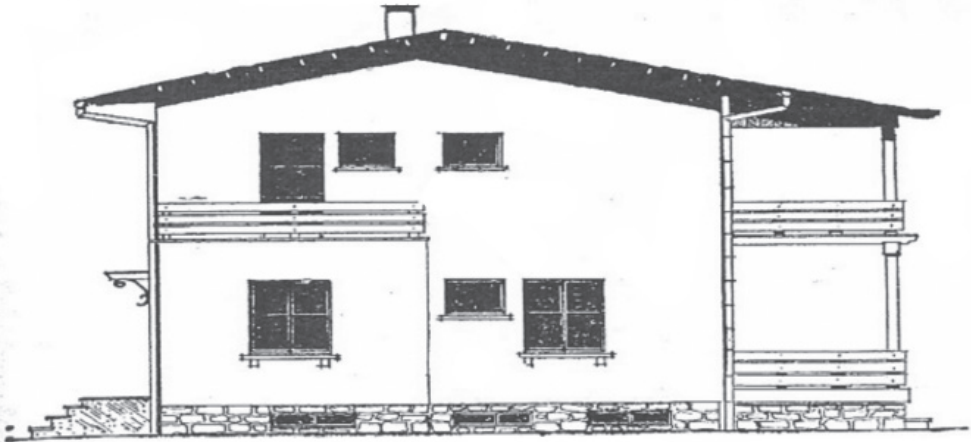

Necmi Ateş tarafından tasarlanan bir ‘Halk İçin Evler’ projesi örneği. (Kaynak: Necmi Ateş, “Halk İçin Evler: Tek Katlı Ev Projesi”, *Yapı*, no: 10, İstanbul 1942, s. 8)

Evin esas görünüşü

Necmi Ateş tarafından tasarlanan bir 'Halk İçin Evler' projesi örneği - Ön görünüş.
(Kaynak: Necmi Ateş, "Halk İçin Evler: Bir Kaymakam Evi Projesi", *Yapı*, no: 17, İstanbul 1942, s. 10)

Evin yan görünüşü

Necmi Ateş tarafından tasarlanan bir 'Halk İçin Evler' projesi örneği - Yan görünüş. (Kaynak: Necmi Ateş, "Halk İçin Evler: Bir Kaymakam Evi Projesi", *Yapı*, no: 17, İstanbul 1942, s. 11)

Sonuç

2. Milli Mimari Dönemi olarak nitelendirilen ve *Yapı*'da da farklı bireysel stillerin uzantısı olduğu savıyla reddedilen elitist bir anlayışın ve milli mimari oluşturma çabalarının etkin olduğu 2. Dünya Savaşı Türkiye'sinde, ülkenin yapılı yüzü ve mimarlığın durumu aslında bu arayış ve yaklaşımlardan son derece uzaktı. Benzer şekilde, mimarların büyük çoğunluğu da resmi otorite ve sermaye sahipleri tarafından görevlendirilen az sayıda mimarın gündemini değil, ülke ve disiplinin bahsedilen zorluklarını yaşamaktaydılar. Bu çalışmada incelenen *Yapı* Dergisi'nin yayına başlaması da mimarlık ve mimarların bu varolan gerçekliğinin ortaya konulması çabası olarak açıklanabilir. Dergi, ülke mimarlarının çoğunluğu için geçerli olan yetki ve iş alma sorunlarına karşı mücadele vererek Türkiye mimarlığının asıl gündemini yansıtmaya çalıştı. Öngörülen modern-milli mimarlık, mimarların yetkilerinin tanınması, koşullarının iyileştirilmesi ve ülkede disiplinin profesyonel bir meslek haline gelişle oluşacak bir ortamda, süreç içerisinde ve kendiliğinden meydana gelecekti. Bu mimarının, bireyler tarafından formüle edilen belirli bir stilin adapte edilmesiyle değil, devlet tarafından kurulan, mesleği koruyup, onun organize edilmesini sağlayan bir sisteme bağlı şekilde, Türk mimarlarının görevlendirilmesiyle gerçekleşebileceğine inanılıyordu. Dergi, devleti mimarların haklarını korumadığı ve koşullarını kanun ve düzenlemelerle iyileştirmede için eleştiriyordu. Çünkü yapı işlerini organize eden bir devlet politikası, mimarlık sorunlarının en temel çözümü olarak görülüyordu. Cumhuriyet Türk mimarisi olarak tanımlanan modern-milli mimari, örgütlenme şartına, devlet korumasına ve Cumhuriyet ilkelerinin bu süreçte uygulanması şartına bağlanmıştı. Farklı konu başlıklarını içeren dergi, bunları disiplinler üzeri bir bağlama oturtmaya çalışmış, devlet ve Cumhuriyet ilkeleri gibi etkin figürlere referans vererek sorunlara çözüm üretmeye çalışmıştır.

2. Dünya Savaşı dönemi basılan *Yapı* Dergisi'nin mimarlık pratiği ve ideolojisi üzerine fikirleriyle yapılan bir Türkiye analizi, ülkenin tarihsel ve sosyo-politik dönüşümünün batı dışındaki ülkelerin karakteristiğini yansıttığını ortaya koyar. Yani, modernleşmesi devlet otoritesiyle yürütülmüş, ancak ülke mimarlığının evrimi sadece devletin politik yönlendirmeleriyle değil, uluslar arası bir sistemin güçlü dinamikleri ve etkin diğer unsurların bir araya gelmesiyle de belirlenmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde uluslaşma süreci ile birlikte yürütülen modernleşme çabaları, *Yapı* tarafından savaş döneminin yükselen milliyetçilik düşüncesi ile modernin ekonomik yönünün birleştirilmesi şeklinde yeniden formüle edildi. Modernin milliyle bütünleşmesi Cumhuriyet'in kuruluşundan beri devletin tercih ettiği bir şeydi, ancak 2. Dünya Savaşı döneminde bu eşleşme, koşullar nedeniyle, bir zorunluluk halini almıştı. Artık modern ekonomik, milliyetçilik de dayanışma demekti ve her ikisi de savaş ortamında gerekliydi.

Kaynaklar

- Behçet Ünsal, "Bahçe İçinde Küçük Bir Ev Projesi", *Yapı*, no: 6, İstanbul 1942, s. 10-11.
- , "Cumhuriyet Türk Mimarlığının Belirmesi İçin", *Yapı*, no: 19, İstanbul 1942, s. 3.
- Çetin Ünalın, "Tekelleşmeye Karşı Mücadele", *Cumhuriyet Mimarlığının Kuruluşu ve Kurumlaşması Sürecinde Türk Mimarlar Cemiyeti'nden Mimarlar Derneği 1927'ye*, Mimarlar Derneği 1927, 2002, s. 122.
- Feridun Akozan, "Cumhuriyetimizin 50 Yılı ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi", İ.D.G.S.A. Başkanı, *Akademi*, no: 7-8, 1974, s. 1-7.
- Gülsüm Baydar Nalbantoğlu, *The Professionalization of the Ottoman Turkish Architect*, Doktora Tezi, University of California, Berkeley, 1989, s. 8.
- , "Halk İçin Evler", *Yapı*, no: 1, İstanbul 1941, s. 8.
- İlker Özdel, *Architectural Periodicals as a Reflective Medium of the Agenda: A Study on Turkish Architectural Media During the Republican Period*, Yayınlanmamış Master Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 1999, s. 45.
- , "Mimar Koca Sinan ve Dört Yüz Sene Sonrası", *Yapı*, no: 11, İstanbul 1942, s. 3.
- , "Mimarlarımızın Güzel Sanatlar Akademisi'nden Bekledikleri", *Yapı*, no: 29, İstanbul 1943, s. 3.
- , "Mimarlığımız ve Devlet Himayesi", *Yapı*, no: 20, İstanbul 1942, s. 3.
- , "Mimarlığımızda Türkçülük ve Millicilik", *Yapı*, no: 23, İstanbul 1942, s. 3.
- , "Mimarlık ve Mürebbilik", *Yapı*, no: 39, İstanbul 1943, s. 3.
- Mustafa Cezar, "Devlet Güzel Sanatlar Akademisi 1883-1968", *Akademi 85. Yıl Broşürü*, 1968, no: 2, s. 3-16.
- , "Mücadele", *Yapı*, no: 6, İstanbul 1942, s. 3.
- Sibel Bozdoğan, "Nationalizing the Modern: Writing Nationalist History and Culture", *Modernism and Nation Building: Turkish Architectural Culture in the Early Republic*, University of Washington Press Seattle and London, 2001, s. 244-248.
- , "Söyleşi: Türkiye'de Mimari Yayıncılık", *Mimarlık*, No: 2, 1984, s. 37.
- Tomris Elvan Ergut, *Making a National Architecture: Architecture and the Nation-State in Early Republican Turkey*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Binghamton University, State University of New York 1999, s. 227.
- Üstün Alsaç, "Cumhuriyet Dönemi'nde Yayımlanan Mimarlık Dergileri", *Çevre, Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi*, İstanbul 1979, s. 87.
- , "Yapı Niçin Çıkıyor?-Program", *Yapı*, no: 1, İstanbul 1941, s. 1.
- , "Y. Mimar Yetişmesini Tahdit Etmek Doğru mudur?", *Yapı*, İstanbul 1942, no: 22, s. 3.